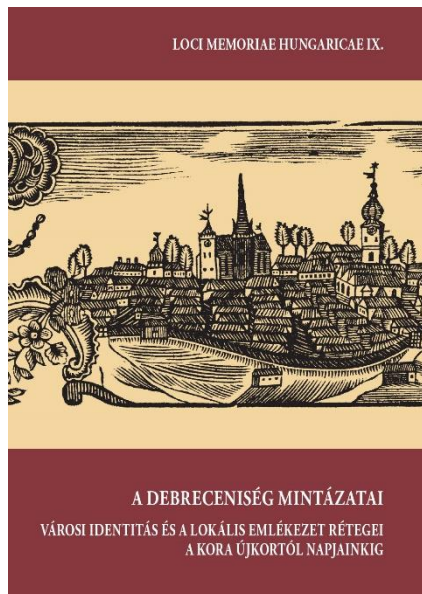

A debreceniség mintázatai. Városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig

Szerkesztette Fazakas Gergely Tamás, Bódi Katalin, Lapis József
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2020, 374 lap

A kötet a Magyar Emlékezhelyek Kutatócsoport által 2018 januárjában szervezett konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza. Célja, hogy fél évszázaddal Balogh István történész, néprajzkutató összegző munkáját (*Debreceniség. Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere*, 1969) követően újfent a debreceniség jelentésrétegeinek nyomába szegődjön. A Loci Memoriae Hungaricae sorozat kilencedik darabjaként megjelenő kiadvány öt nagyobb egységből áll: a szerkesztői előszót követően két bevezető-jellegű tanulmányt olvashatunk, amelyek az alapvető orientá-

ció mellett a későbbi írások által felvetett vizsgálódási irányok, kérdés-, és problémakörök megalapozására is szolgálnak.

Keményfi Róbert a lokális, regionális identitásmintázatok elemzésének – főként társadalomtörténeti, etnográfiai fókuszú – elméleti kereteit vázolja fel, míg Debreczeni Attila dolgozata vállaltan „a Balogh István tanulmányának örökségével való számvetés szándékát” (25.) állítja középpontjába. *A debreceniség – Kazinczy és egy nyelvi paradoxon születése* című tanulmány Kazinczy és vitapartneri megnyilatkozásait mediális összefüggéseikben is vizsgálja, ez alapján fontos látnunk, hogy az Árkádia-pör környéki időszakban kibontakozó polémia csak részben szólt Csokonai sírfeliratának, illetve életművének értelmezéséről, megítéléséről: legalább ennyire meghatározóak voltak a szemben álló felek közötti hatalmi játszmák, illetve – kiváltképp Kazinczy számára – a nyelv-, és (esztétikai) ízlésfelfogásbéli különbségek is. A vonatkozó források átfogó elemzéséből az látszik körvonalazódni, hogy a debreceniség Kazinczy által alkotott koncepciója elsősorban retorikailag, mintsem logikailag értelmezhető: a debreceniségben és a hozzá kapcsolódó kifejezésekben nem igazán azonosíthatóak stabil jelentések, sokkal

inkább beszélhetünk egy kontextusfüggően applikálható szemantikai komplexumról. Mindebből azonban az is következik, hogy a debreceniség „nem megnevezett egy speciálisan csak Debrecenre érvényes jelenséget, hanem létrehozta azt, mint egyediséget” (66.). Ez a kazinczyánus debreceniség-felfogás a későbbiekben elsősorban Toldy Ferencnek köszönhetően válhatott dominánssá, s csak ezt követően kezdődhetett meg az a folyamat, amely kompenzatorikus jelleggel, a kazinczyánus hagyomány ellenhatásaként, immár pozitív jelentésekkel igyekezett megtölteni a debreceniség fogalmát: például a maradiság vádját a maradandóság, hagyománytisztelet érényévé transzformálva. A kötet írásai, mintegy esettanulmányokként ennek a szemantikai komplexumnak a későbbi alakulására, a hozzá való – adott esetben konstitutív – viszonyulás lehetőségeire is példát szolgáltatnak. Egyebek mellett az Adynál feltűnő – eleve többértelmű – „Maradandóság városa” frázis felhasználására hoz példát Móricz Zsigmond életművéből Baranyai Norbert (171.), illetve Térey János egy versét elemezve Lapis József is (230.), míg Bun Zoltán a maradandóság vezérmotívumának újraértését szorgalmazza a város épített örökségének megőrzésével kapcsolatban (326–327.).

A második, *Református műveltség és városi identitás* című egységben négy tanulmányt olvashatunk, melyek különböző módszertani ap-

parátust mozgósítva, eltérő kontextusokban mutatják fel a református vallás, egyház jelentőségét a város, illetve a róla való beszéd történetében. A nyitószövegben Gáborjáni Szabó Botond vizsgálja a Debrecen vonatkozásában is alkalmazott „Keresztyén Respublika” toposzt. Az egyház-, város-, és gazdaságtörténeti kontextusokat egyaránt felvillantó dolgozat izgalmasan tárja fel, hogy a genfi modellhez hasonlóan miként válhattak meghatározóvá Debrecenben is a protestáns eszmék a település igazgatásának gyakorlatában és a közösségszervezés terén. Gáborjáni Szabó szerint a hazai protestantizmus autonómiájának, illetve (főként kelet-magyarországi) elterjedtségének értékelése során nem lehet alábecsülni azt a tényt, hogy Debrecen mintegy két évszázadon keresztül hasonló elvek alapján szerveződött. Oláh Róbert soron következő írása szorosan kapcsolódik a kötet előző tanulmányához, hiszen a debreceni főbírókat (mely tisztség jó ideig a város legfőbb közjogi méltóságának számított) búcsúztató halotti beszédek vizsgálja a 17. század utolsó harmadától a 19. század közepéig a szövegek retorikai megalkotottságának történeti változásaival is számot vetve.

Debrecen építészetének a kiadvány végén külön egységben is figyelmet szentelnek a kötet szerzői, szerkesztői, ezt megelőzően azonban Fazakas Gergely Tamás tekinti át a reformáció október 31-i évfordulója hazai megünneplésének kialakulását, annak korai debreceni történetét,

a városi térhasználat gyakorlata és a felekezeti ellentétek közötti összefüggésekre összpontosítva. A dolgozat – elsősorban az egyes ünnepi eseményeken elhangzott beszédek, illetve korabeli sajtócikkek elemzéséből kiindulva – alaposan vizsgálja az Emlékkert (és tágabb környezete, a Kollégium, a Nagytemplom) térmorfológiai alakulásának kommemorációs következményeit a 19. század utolsó éveiben. Az egység zárótanulmányában Karácsony Sándor – még napjainkban is fájlóan marginalizálódott – életművének kulcsfogalmaként azonosítja Debrecen (illetve a Kollégiumot) Győri L. János. A dolgozat izgalmasan világít rá arra, hogy Karácsony gondolatrendszerén meghatározó nyomot hagyott a Debrecenben – diákként, majd tanárként – töltött időszak. A városban szerzett tapasztalatai (akár a kollégiumi oktatási gyakorlat, a diákegyesületek működése, akár az angolszász gyökerű vallásos ébredés eszmei hatásai) visszaköszönni látszanak teoretikus munkáiban.

Az Irodalmi reprezentációk és városszövegek című szakaszban olvasható tanulmányok különböző regiszterekhez (útinapló, publicisztika, líra és próza) tartozó, Debrecen színre vivő szövegeket értelmeznek. Lakner Lajos a városhoz kapcsolódó 19. századi útleírásokat és tudósításokat vizsgálja, elsősorban a kisvárosiasságra – mely vád Kazinczy debreceniség-konceptiójának is visszatérő eleme – vonatkozó részletekre koncentrálna, valamint ellen-

példaként két kultúrateremtő debreceni értelmiségi (Csanak József és Déri Frigyes) életútját is felvázolva. Baranyai Norbert a Móricz-életművet olvasva arra a következtetésre jut, hogy annak Debrecennel kapcsolatos szöveghelyei sokkalta ellentmondásosabbak annál, „minthogy egységes írói véleménynyilvánításként tekinthetnénk rájuk” (170.), ehhez fűződően pedig izgalmasan bizonyítja, hogy a város (és a hozzá kapcsolódó jelentések) hogyan válhatnak akár „az alkotói-magánéleti önreprezentáció metaforikus jelölőivé” (174.) is. Gulyás Pál „Sziget-Debrecen”-konceptiójával foglalkozik Bakó Endre tanulmánya, melyben a szerző azt járja körül, hogy Gulyás, a fővárosi irodalmi műhelyek távolságtartásából is táplálkozó személyes sértettsége miként vezetett ennek a Debrecen történeti múltjában jövőképet kereső – tulajdonképpen már saját korában is anakronisztikusnak bizonyuló – eszmének a kidolgozásához. A blokkban a tanulmányok az elemzett szövegek, életművek kronológiai sorrendjének megfelelően kerülnek közlésre, így ezt követően Kovács Szilvia elemzi gyermeki képzelet és felnőtt emlékezés, önéletrajziség és fikcionalitás, várostér és szövegtér bonyolult nyelvi-retorikai összjátékait a *Tűzcsökzene* Debrecenhez kapcsolódó részleteit olvasva.

Annak ellenére, hogy „Debrecen önmagáról alkotott mítoszában kiemelt szerepet játszanak a pusztulás és az újjáéledés mozzanatai” (202.),

viszonylag kevés irodalmi mű dolgozza fel a város 1944-es bombázásának történetét. Balajthy Ágnes tanulmányában egy ilyen alkotást, Szabó Magda *Szüret* című verses regényét veszi górcső alá, izgalmas belátásokhoz jutva arról, hogy a szöveg miként teremt kapcsolatot a debreceniséghez fűződő toposzkészlettel, valamint hogyan viszi színre a költő-identitás birtokba vételének egy lehetséges narratíváját. Ugyancsak Szabó Magda debreceni vonatkozású szövegeit vizsgálja Keczan Mariann. Dolgozatában a regények – *Pilátus, Ókút, Régimódi történet, Für Elise* – mellett a szerző nyilvános beszédeit, esszéit, illetve publicisztikai írásait is szemlézi, rámutatva emlékezet és képzelet összjátékának jelentőségére az életműben, egyben példát szolgáltatva arra is, hogy a *Szüret* „eszményítő városábrázolástól” (214.) elzárkózó megszólalásmódjával szemben az oeuvre-ban túlsúlyban vannak azok a szövegek, melyekben a kevésbé reflexív módon megjelenített, idealizált Debrecen képe tűnik fel. A szerkesztők által az első oldalakon Térey János emlékének ajánlott kötetben a tragikusán korán elhunyt debreceni születésű költő-író *Szabályos körcikk* című versét elemzi Lapis József az egység zárásaként. A kifejezetten Debrecen-specifikus verset a kartográfiai perspektíva dominanciája határozza meg, „[a] szöveg retorikája mindvégig oszcillál, ingadozik az intimitás és az objektív, távolságtartó viszonyulás között” (229.). A város

kialakulásának történetét megidézve, illetve a „maradandóság városának” toposzát újrainva a versbeszélő szólama a Debrecenhez fűződő viszony komplexitásának példáját is szolgáltatja.

Társadalomtörténeti, historiográfiai fókuszú írások szerepelnek a tanulmánykötet negyedik szakaszában, amelynek első dolgozata hasonlóságok és különbségek felfedezésére sarkall, Szilágyi Zsolt ugyanis a „kecskemétiség” jelentéseiről értekezik. A szöveg Baranyai Norbert dolgozatához kapcsolódva annak példáját is szolgáltatja, hogy Móricz Zsigmond publicisztikájában – Debrecenhez hasonlóan, ugyanakkor eltérő súlypontokkal – Kecskemét is az írói program, jövőkép szabadon applikálható referenciális pontját jelentette, amennyiben a vidéki „agrár-Kánaánt”, illetve például a tanya-város szimbiózis mintáját is jelképezte. Bartha Ákos a holokauszt-túlélő Fahidi Évával készült életút-interjú, illetve levéltári források elemzéséből kiindulva vizsgálja a „kálvinista Rómában” izraelitából katolizált Fahidi-családot a 20. század első felének társadalomtörténeti kontextusában. Szegedi Péter pedig a debreceniség jelentésváltozásait veszi górcső alá az 1945 előtti amatőr, majd profi futballban, mint a lokális identitás átélhetőségének közegében. Amint Győri L. János tanulmánya alapján azt láthattuk, hogy a város Karácsony Sándor pedagógiai, filozófiai munkásságának kulcsmetaforájaként funkcionál, úgy Erős Vilmos dolgozata az Alföld, illetve

Debrecen kiemelt jelentőségére világít rá Szabó István történész életművében. Pályájának kezdetén Szabó elsősorban politika-, és eseménytörténeti kontextusban foglalkozott a térséggel, a későbbiekben azonban sokkal inkább gazdaság- és társadalomtörténeti szempontok kerültek nála előtérbe: az Alföld és Debrecen a magyar nép fejlődéséről kialakított összképében is kardinálisnak bizonyul, amennyiben – például Szekfű Gyulával ellentétben – mindig az ország keleti, tiszántúli feléből eredeztette a magyarság nemzeti függetlenedési, forradalmi törekvéseit.

A tanulmánykötet utolsó, *Építészet és városmarketing* című egységének nyitószövegét Kovács Péter jegyzi, aki a modern építészet 1930-astól az 1970-es évek közepéig tartó időszakának debreceni örökségével vet számot. Bun Zoltán dolgozata több ponton utal Debrecen 1970 utáni építészetére is, mindemellett pragmatikus szempontokból fontos megállapításokat is tartalmaz: korszakolja a város 20–21. századi architektúráját, mérlegeli a modernség hagyatékához való kortárs hozzáállás lehetőségeit, valamint olyan gyakorlatias megoldási javaslatokat kínál, melyek elősegíthetik Debrecen épített környezetének dokumentálását, kanonizálását és megőrzését. A kötet utolsó tanulmányában Oláh Szabolcs és Sebestyén Attila a Forest Offices Debrecen irodaház marketingstratégiáját mutatják be, melynek megtervezését maguk a szöveg szerzői koordinálták. A dolgozat leg-

izgalmasabb része a marketingkommunikációt a Nagyerdő funkcióváltásainak történetével összekapcsoló szakasz, mely azt igyekszik bizonyítani, hogy az irodaház az utóbbi évszázadokban sokfunkciós Nagyerdő történeti örökségéhez több szálon kapcsolódó, ugyanakkor innovatív létesítményként vonzóvá válhat a vállalatok, illetve a pályakezdő diplomások számára egyaránt.

Vázlatos áttekintésünk csak részlegesen képes közvetíteni azt az olvasói tapasztalatot, melyben *A debreceniség mintázatai* című tanulmánykötet részesítheti befogadóját: azt az intellektuális lelkesedést, amelyet a debreceniség és a hozzá kapcsolódó kifejezések, jelenségek köré teremtett kontextusok, szempontrendszerek sokszínűsége, gazdagsága létesít. Az egyes tudományterületek képviselőinek írásai egymást is olvassák, ezáltal a felismerés örömeivel szolgálhatnak a városhoz kapcsolódó toposzok eltérő helyeken történő felbukkanásai, a különféle Debrecen-narratívák metszéspontjai. Hasonlóan izgalmas belátásokat eredményezhet annak szemrevételezése, hogy a város, illetve a róla való beszéd miként funkcionálhat a magyarságról, a felekezeti különbözőségekről stb. szóló megnyilatkozások, az alkotói önreprezentáció terepén. A város szellemi, kulturális, valamint épített, materiális örökségével való számvetés jelentőségét nem csak a lokális identitás megerősödésének, az otthonosságérzet kialakításának szempontjából nem szabad alábecsülnünk: a szűkebben

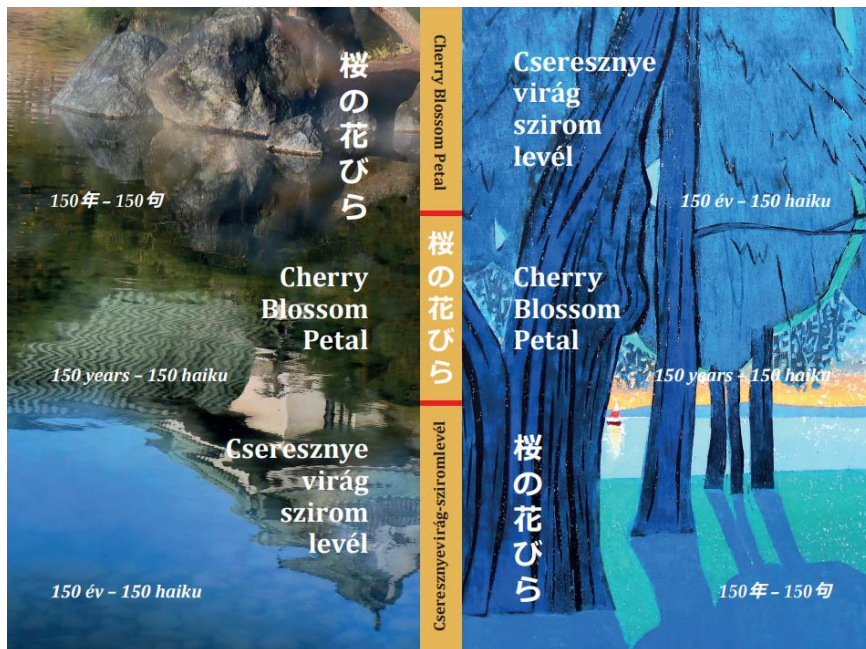
vett környezetünk történeti múltjával való reflexív viszony kialakítása annak jövőjéről alkotott vízióknak létrehozását is elősegítheti.

Pótor Barnabás
irodalmár, doktorandusz
Debreceni Egyetem

Cseresznyevirág-sziromlevél

Szerk. Pinczés István és Vitéz Ferenc

Debreceni Színjátszó Közhasznú Egyesület, 2021, 111+38 oldal

Igazi könyvritkaságot vehetünk kezünkbe a *Cseresznyevirág-sziromlevél* című kötettel. Nemcsak azért, mert háromnyelvű (magyar, japán, angol) és nagyon szép kiállítású, hanem azért is, mert ikerkönyv: olvasható, lapozgatható „magyarosan”, azaz jobbról balra fordítva a lapokat, de „japánosan” is, vagyis a hátsó borítónál kezdve, amely ilyen módon első borító is.

De nem zavarom bele még jobban az olvasót a középen található tartalomjegyzékkel és „vége” felirattal, hanem arra biztatom: gyönyörködjünk egy kicsit a fedőlap színeiben és formáiban! Aztán engedjünk kíváncsiságunknak, derítsük ki a belső borítóról, hogy mit is látunk. Elcsodálkozunk: Ojama Akira *Balaton napkelte* című színes fametszetét. Sokféleképpen élveztük már a